

סוגיית מטבעות "יונתן" ואלכסנדר השני

מאי 2010

מאת: יהושע זלוטניק

zlotniky@bezeqint.net

מבוא

בחלק קטן ממטבעותיו של המלך אלכסנדר ינאי-יהונתן-ינתן, בסדרה בה מוטבע זר המקיף כתובת "יונתן כהן גדול וחבר היהודים" מצויין על גב המטבע צמד קרני שפע. מטבעות אלה מיוחסות על פי רוב החוקרים לאלכסנדר ינאי-יהונתן. המחבר טוען שקיימת אפשרות שמטבעות אלה הוטבעו על ידי שליט חשמונאי אחר שגם הוא נקרא יונתן, ששלט לאחר מות אלכסנדר ינאי ולפני תקופת מלכותו של מתתיה אנטיגונוס ועל כך בהמשך.

משורר בספרו (משורר 1997) משייך את המטבע לאלכסנדר ינאי ואינו מצביע על סיבה מוגדרת לשם יונתן על המטבע (ש 32). קאופמן מפרט מספר טיפוסי מטבעות הנושאות את הכתובת יונתן בספריו (קאופמן 1995, 2004) המסומנים ¹ HA-68,64,74,134,175,185,191,199, אף שהפליאוגרפיה נראית זהה המחבר טוען שלמרות הזמיון בשם יונתן אל השמות המיוחסים לאלכסנדר ינאי: יהונתן ו-ינתן, ייתכן שמדובר בשליט חשמונאי שנושא את השם יונתן ושבע מספר מטבעות בתקופה העוקבת אחרי מות ינאי. מדובר בתקופת תפר ואם אומן מעצב גלופות למטבעות שהועסק במטבעה של ינאי בירושלים, למשל עבד בממוצע 20-25 שנים, יתכן ועיצב אותיות באופן דומה במהלך עבודתו בתקופה העוקבת אחר מות ינאי עבור שליט אחר ששימש בתפקיד כהן גדול ולפיכך הפליאוגרפיה על המטבעות הינה דומה וקיימת אף בסדרה של טיפוסי מטבעות עליהם מצוינת הכתובת "כהן גדול".

המחבר בחן את הטביעה של המטבעות הנידונות עם הכתובת "יונתן" בכמה היבטים: א. המצב הפוליטי בתקופה לאחר שנת 76 (מותו של אלכסנדר ינאי, כל התאריכים לפסה"ג) עד שנת 40 (תחילת שלטון מתתיה אנטיגונוס). ב. שכיחות תופעת השמות כפולים בשושלת החשמונאים, שכיחות השימוש בשמות העוברים מאב לבן או מאב לסב. (קינדלר 1991) (רפפורט 1993).² ג. הסבירות שבמהלך 36 שנים לא הייתה טביעה של מטבעות.

המחבר מתמקד במרידות שחלו מכיבוש ירושלים על ידי פומפיוס בשנת 63 ועד תחילת מלכותו של מתתיה אנטיגונוס על פי יוספוס. האחרון לא מתייחס בכתביו למטבעות החשמונאים. המחבר מניח שהמצב הפוליטי ביהודה בשנים 63-76 לרבות המלחמות בין האחים הורקנוס השני ואריסטובולוס השני, לא אפשר הטבעת מטבעות מדגם יונתן. יש לציין שעד שנת 67 שלטה המלכה שלומציון, אשתו של אלכסנדר ינאי על ממלכת החשמונאים. זו לא שמשה ככהן גדול ולכן אינה רלבנטית לנושא הנידון.

3 טובעי מטבעות חשמונאים בעלי תואר מלך היו: אלכסנדר ינאי, יהודה אריסטובולוס ומתתיה אנטיגונוס. מתוכם יהודה לא טבע את התואר מלך על מטבעותיו.

1. בחינת המצב הפוליטי בשנים 40-63 על פי המקור של יוספוס

לציין שאלכסנדר בן אריסטובולוס היה בפוטנציאל המועמד הבא בתור לקבלת התואר כהן גדול, בשושלת החשמונאית בדור שלאחר הורקנוס השני ואריסטובולוס השני.

¹ ראה צילומי המוטבעות בקטע: תמונות ותרשים.

ואלכסנדרוס בן אריסטובולוס אשר נמלט משבי פומפיוס אסף מקץ ימים חיל גדול והציק להורקנוס, כי עבר בכל ארץ יהודה וכמעט שם קץ לשלטונו. כי כבר ארב את לבו לגשת אל ירושלים ולבנות מחדש את חומתה, אשר נהרסה בידי פומפיוס"³ - (זה הזמן לטביעת מטבעות "יונתן) גביניוס יצא למלחמה לקראת אלכסנדרוס... שב וחזק המצור על אלכסנדריון ואלכסנדרוס הסגיר אליו את המבצרים הורקניה ומכוור... ואחרי כן השיב גביניוס) את הורקנוס (השני) אל ירושלים ונתן עליו את משמרת בית המקדש "... יוספוס" תולדות מלחמת היהודים עם הרומאים ספר א. פרק ח, -ה'קדמוניות היהודים פרק 12. (תרגום מיוונית – אברהם שליט 2003).

"אלכסנדרוס בן אריסטובולוס הגיע אחר כך שוב לשלטון בכוח והפשיע רבים מן היהודים ועבר עם צבא גדול בארץ והרג את כל הרומאים שפגע בהם... כשמצא גביניוס את הענינים בסוריה... אולם את אלכסנדרוס לא יכול לעצור שכן היו לו שלוש ריבאות יהודים והא יצא לקראת גביניוס ונחל מפלה גדולה בנפול עשרת אלפים בצדו ליד הר תבור".

על פי המקור של יוספוס, ובהתבסס על תרגומו של שליט (2003) מיוונית לעברית, אלכסנדר השני ברח משבי פומפיוס, שהגלה את משפחו לרומא ומרד. לאלכסנדר היה צבא גדול ששלט בחלקים בארץ יהודה ועל פי המקור "כמעט שם קץ לשלטון הורקנוס השני ואף החל לבנות את חומת ירושלים, כלומר מדובר כאן על שליט שפעל בתחום המדינה החשמונאית, כבש את ירושלים ולראיה החל לבנות את חומתה. הורקנוס השני ברח מירושלים מאחר וניתן להבין לפי אותו מקור שבשלב מאוחר יותר של המרד, בשנת 57 "השיב גביניוס את הורקנוס (השני) אל ירושלים ונתן עליו את משמרת בית המקדש". כלומר כאשר אלכסנדר על פי יוספוס כבש את ירושלים לקח לעצמו את משמרת בית המקדש, קיימת אפשרות שהייתה זו הכהונה הגדולה, להלכה או בפועל האחראית על משמרת המקדש. באותה הזדמנות השתמש במטבעה של אלכסנדר ינאי ובצוות העובדים שהועסקו בה, תוך שהוא משתמש בכתובת על שם המטבע, בשמו. ייתכן שהשם העברי יונתן שהשתמש בו הוא זה שירש מסבו וסבא רבא שלו מהדור של בני מתתיהו מייסד השושלת. זאת בהיותו כהן האחראי על משמרת המקדש לפי יוספוס. מצד שני של המטבע טבע את קרני השפע כסמל נפוץ במטבעות החשמונאים קודמיו.

אשר לגביניוס, בשנת 61 חוזר גביניוס לרומא ומכהן שם כקונסול בשנת 58 עם לוקיוס קלפורניוס. בשנת 57 מונה למושל סוריה כפרוקונסול והתערב ביהודה בהקימו מחדש ערים יווניות. פעילות זו הביאה להתמרמרות והתקוממות של אלכסנדר השני שגייס צבא רב משתתפים לפי יוספוס כעשרת אלפים רגלים ואלף וחמש מאות פרשים. על פי יוספוס, אלכסנדר השני שלט במבצרים: הורקניה, אלכסנדריון ומכוור. לבסוף נכנע אלכסנדר השני לגביניוס ונשלח לגלות לרומא בשנת 57.

בשנת 56 כאשר גביניוס היה במצרים ברח אלכסנדר מכלאו וגייס צבא בן 30 אלף חיילים. ההתקוממות חודשה. לבסוף אלכסנדר השני נחל מפלה ליד הר תבור. על מותו מעיד לנו יוספוס "וסקיפיוס שפקד עליו פומפיוס להרוג את אלכסנדרוס בן אריסטובולוס... הוציאו להורג בקרדום וכך מת אלכסנדרוס באנטיוכיה".

2. ניתוח נושא השמות החשמונאים:

החשמונאים נהגו להשתמש בשמות כפולים בעברית וביוונית. מבדיקת השמות הכפולים בשושלת החשמונאית⁴ עולה על פי המחקר: שמו העברי של הורקנוס הראשון בהסתמך על מטבעותיו היה – יוחנן.

³ יוספוס, מלחמת היהודים ברומאים 2009 תרגום מיוונית ליהוה אולמן. עריכה מדעית והערות – ישראל שצמן. "אלכסנדר בן אריסטובולוס... נראה היה כי במהרה ישים קץ לשלטונו (של הורקנוס) כי כבר הגיע לירושלים ובעזות מצח החל להקים את החומה שהרס פומפיוס-לולא גבר עליו גביניוס... אחר כך החזיר גביניוס את הורקנוס לירושלים והפקיד בידו את ההשגחה על המקדש * הפניה 169- הורקנוס אושר ככהן גדול. ⁴ ראה תרשים שושלת החשמונאים בסוף המאמר.

שמו העברי של אנטיגונוס השני בהסתמך על מטבעותיו היה-מתתיה. שמו העברי של אלכסנדר ינאי, בהסתמך על חלק ממטבעותיו, היה יהונתן/ינתן. אלכסנדר טבע מטבעות עם הכתובת כהן גדול וגם המלך אלכסנדר. חלק ממטבעותיו דו לשוניות עם שמו בעברית וארמית. בנוסף טבע גם מטבעות עם שמו בארמית. שמו העברי של אריסטובולוס היה יהודה⁵. למרות היותו מלך טבע במטבעותיו את התואר כהן גדול.

החשמונאים נהגו להשתמש בשמות העבריים העוברים מאב לבן או מסבא לנכד, כפי שלעתים אצל משפחות יהודיות רבות מקובל עליהם עד היום להנציח באופן דומה את שם הסבא או סבא רבא, שנפטר או נהרג. להלן דוגמאות על שיטת העברת השמות בשושלת החשמונאים: השם מתתיה מייסד השושלת ייתכן שהועבר לנכדו, בנו של שמעון ואחיו של יוחנן הורקנוס הראשון. לא ידוע האם אנטיגונוס הראשון בנו של יוחנן הורקנוס הראשון קבל את השם. לעומת זאת אנו יודעים שאנטיגונוס בן אריסטובולוס השני שמלך בשנים 37-40 נשא את השם מתתיה על פי מטבעותיו.

השם העברי של יוחנן הורקנוס הראשון על פי חוקרים רבים בעבר-היה יוחנן, שם שירש אותו מדודו. ככל הנראה השם עבר אל נכדו הורקנוס השני. יש לציין שבתחילה ייחסו חלק גדול מהחוקרים חלק מהמטבעות הנושאות את הכתובת "יוחנן כהן גדול וחבר היהודים" - להורקנוס השני, ששרת ככהן גדול בשנים 40-63.

השם העברי יהודה, היה בשימוש כמעט בכל דור בשושלת החל מיהודה בנו של מייסד השושלת, עבר ליהודה, אחיו של יוחנן הורקנוס הראשון. בדור הבא עבר אל יהודה אריסטובולוס הראשון, אחר לאריסטובולוס השני, וייתכן שנשא אותו שם של דודו במקביל ביוונית.

השם יונתן עבר מבנו של מייסד השושלת יונתן אל אלכסנדר הראשון ינאי אשר קבל את השם העברי יהונתן/ ינתן מסבו. האם בנו של אריסטובולוס השני, שנשא גם הוא את השם אלכסנדר השני קבל את השם המקביל בעברית יונתן מסבו אלכסנדר הראשון ינאי או בהשאלה מסבא רבא-יונתן?

השמות: אלעזר, שמעון ואבשלום על פי השושלת לא הועברו אל הדורות הבאים.

המחבר מציע 4 שמות כפולים-מקבילים וקבועים השכיחים ושהיו בשימוש כשיטה בשושלת החשמונאית:

מתתיה-	אנטיגונוס
יהודה-	אריסטובולוס
יהונתן/ ינתן /יונתן	- אלכסנדר
יוחנן-	הורקנוס.

המחבר טוען שיייתכן ואלכסנדר השני קבל את השם יונתן (א). בהנחה שהשושלת החשמונאית אמצה שמות כפולים קבועים ביוונית במקביל לאותם שמות בעברית. (ב) מבחינת שמות בני משפחתו של אלכסנדר השני עולה שבכל דור נשאו כל אחד מהחשמונאים שם שאינו זהה לאותו דור. אחיו אנטיגונוס נשא את השם -מתתיה. אביו אריסטובולוס השני נשא כנראה את השם יהודה. דודו הורקנוס השני, כנראה נשא את השם יוחנן, שמו העברי של סבו. לפיכך נותר לאלכסנדר השני שם אחד שיכול היה לאמץ והוא יונתן, זאת כדי שלא תהיה כפילות בשמות באותו דור בין השושלת החשמונאית.

3. תקופה מעבר ללא טביעת מטבעות

לדעת המחבר אין זה מצב ריאלי מבחינה כלכלית שלא יטבעו מטבעות במדינת החשמונאים במשך 36 שנים דהיינו משנת 76 עד לטביעה של שנת 40, כאשר בתקופה זו היה גידול בהיקף האוכלוסייה. ידוע לנו שהיו במדינת החשמונאים מלחמות ומרידות ולכך היו דרושים באופן שוטף

⁵ יוספוס, קדמוניות. ספר 20, 241 "יהודה הקרוי גם אריסטובולוס".

מטבעות נוספות, הן לממון הוצאות הצבא וגם להוצאות אחרות וצרכי השוק. השליט החשמונאי היה צריך להטביע מטבעות נוספים למימון ההוצאות הנ"ל.

4. טביעת מטבעות במהלך מרידות בארץ ישראל בתקופה הרומית

בתקופה הרומית התרחשו בארץ ישראל מרידות גדולות. מנהיגי המרד בשלטון הרומי נהגו לטבוע במהלך המרידות מטבעות, בעיקר מברונזה. השימושים במטבעות שנטבעו בתקופות המרידות היו לצורכי תעמולה, פרסום השלטון המורד, קידום מטרות המרד בהתאם לצרכי המשק ומימון צרכי הצבא באזורים בהם שלטו המורדים. בתקופות המרידות נדרשו לכלכלת המרד יותר אמצעי תשלום לפיכך טביעת מטבעות על ידי המורדים במידה רבה תאמה את פעילות המרד. להלן מספר דוגמאות של מרידות גדולות נוספות בהן נטבעו מטבעות והמעידות שטביעת מטבעות של המורד אלכסדר השני אינן חריגות:

- א. המרידה בימי אחיו של אלכסנדר השני - מתתיה אנטיגונוס. מתתיה טבע מטבעות מברונזה. בירושלים בתקופת המרד נגד הרומאים, תוך המאבק נגד יריבו הורדוס.
- ב. בתקופת המרד הגדול כנגד הרומאים טבעו המורדים בירושלים מטבעות מברונזה וכסף.
- ג. בתקופה המרד הגדול טבעו המורדים בעיר גמלא בגולן מטבעות ייחודיים מברונזה.
- ד. שמעון בר כוכבא טבע בתקופת המרידה נגד הרומאים מטבעות מברונזה וכסף.

מסקנות:

בהמשך לאמור לעיל, מציע המחבר את אלכסנדר השני כמתאים לפי הנסיבות לטבוע מטבעות הנושאות את הכתובת "יונתן הכהן".

על פי המצב המדיני שמפורט על ידי יוספוס, עולה שייתכן ואלכסנדר השני מרד ושלט במשך תקופה של מספר שנים. תקופה מספקת לטביעת מטבעות. נתונים מדויקים על שנות שלטונו של אלכסנדר השני, ככל הנראה לא עמדו לרשות יוספוס בהסתמך על תיעוד האירועים המתרחשים לאלכסנדר השני, אבל ניתן להעריך הזמנים על פי המנהיגים כפוף לאירועים המופיעים בטקסט של יוספוס. אם נבחן את מצבו של מנהיג המרד-אלכסנדר השני, יכולותיו ועוצמות הכוחות שברשותו על פי התיאור של יוספוס עולה שאלכסנדר היה מנהיג צבאי שגייס פעמיים במרידותיו כוחות צבא ניכרים והביא לסילוקו של דודו הורקנוס השני מירושלים, שלט וטיפל בבניית חומותיה (ככל הנראה לא השלימם). ייתכן שבמקביל לפעולתו לייצוב שלטונו באזורים ששלט ומשרת משמרת המקדש שלקח על עצמו, פעל בדרך שפעלו השליטים החשמונאים שקדמו לו וטבע סדרה של מטבעות באותו דגם הנושאים את השם "יונתן". עדותו של יוספוס מצביעה על כך שגבניוס נתן לאחר זמן את משמרת בית המקדש להורקנוס השני. ככל הנראה העובדה שאלכסנדר השני החזיק בפועל במשרת הכהן הגדול, מתבטאת בכך שהמטבעות נטבעו ללא סממני המלכות כפי שנטבעו מטבעות סבו המלך אלכסנדר הראשון – יהונתן/ינתן, כלומר "המלך אלכסנדר" אלא רק מטבעות עם הכתובת "יונתן כהן גדול וחבר היהודים" הכוללת רק את תואר הכהן הגדול אשר כנראה החזיק בפועל.

המחבר מניח בהסתמך על השמות הכפולים העבריים-יוונים וטוען שקיים סדר ושיטה בשושלת החשמונאים, עד מות מתתיה אנטיגונוס אחרון מלכי החשמונאים, בהעברת השמות מאב לבן, מסב לנכד, כאשר השם בעברית הוא השם הבסיסי. לפיכך יש לקחת את השם העברי בהנחה שאין כפילות בשמות בכל דור. המחבר בתן גם רשימות כהנים גדולים מהתקופה הפרסית ולא מצא כפילות שמות באותו דור. לדעת המחבר השמות היוונים זהים בכל עת לאותו שם עברי, כלומר אין כפילות במקביל בשמות בעברית – יוונית בשושלת החשמונאים באותו דור, לפיכך רואה המחבר בנוסף לאלכסנדר ינאי את אלכסנדר השני הנושא את השם אלכסנדר של סבו אלכסנדר ינאי-יהונתן/ינתן כנותן גושפנקא לשמו העברי יונתן.

תמונות ותרשים

מטבעות "יונתן"

S32

משורר ש 32

HA-64

HA-68

HA-74

HA134

HA175

HA185

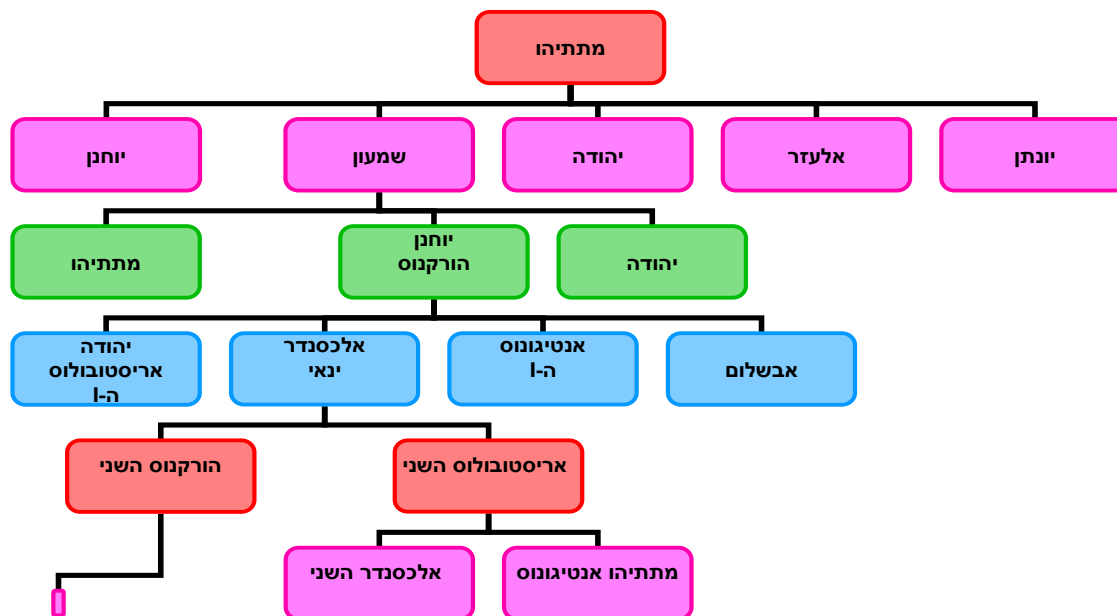

HA191

HA199

שושלת החשמונאים

BIBLIOGRAPHY

David Hendin and Ilan Shachar: The Identity of YNTN on Hasmonean Overstruck Coins and the Chronology of Alexander Jannaeus Types.

Hirschfeld Y. and Ariel D.T. 2005. A Coin Assemblage from the Reign of Alexander Jannaeus Found on the Shore of the Dead Sea. *IEJ* 55:66-89.

Josephus, Ant.XII-XIV

Kaufman J.C. 1995. *Unrecorded Hasmonean Coins from the J. Ch. Kaufman Collection* (Numismatic Studies and Researches 8). Jerusalem.

Kaufman J.C. 2004. *Unrecorded Hasmonean Coins from the J. Ch. Kaufman Collection Part II* (Numismatic Studies and Researches 10). Jerusalem.

Kindler A. 1991. Hasmonean Coinage : Two Problems *Cathedra* 59:12-18 (Hebrew).

Y.Meshorer. *A Treasury of Jewish Coins from the Persian Period to BarKochba*. Jerusalem and Nyack 2001.